

intézményre kiterjed(het). Az iskolai erőszak kezelésében ezek lehetnek rendszeres programok (tematikus megbeszélések, ismeretátadás az iskola tanulóinak a jelenségről, készségfejlesztés konfliktuskezelési technikákban), vagy esetiek (projekt-hét vagy tematikus nap).

Az iskolai erőszak elleni küzdelem magában foglalja az erőszakos esetek mögött rejlő problémák kezelését is, melyek lehetőségeiről a gyermekvédelmi intézményrendszerbe utalás kapcsán már szót ejtettünk. A célzottan az iskola hatókörében alkalmazott intervenciós eljárásokon belül az alapelveikben is eltérő lépések közül (szankcionáló vagy segítő jellegű, egyénre vagy közösségre irányuló) valós eredmény elérésére alkalmasabbnak mutatkoznak azok az eljárások, melyek nem csupán pillanatnyi megoldást jelentenek, hanem tartósabb változást is előidéznek. Ezek nagy része az alternatív módszerek kategóriáján belül az esetek kezelésében az agresszorral tettének beláttatását, a rend helyreállítását célozzák. A jelenlegi pedagógiai és konfliktuskezelési kultúrában e módszerek (közösségi vagy kiscsoportos konferenciák, resztoratív gyakorlat, a közös törődés módszere)²¹ kevésbé ismertek.²² A gyermekvédelmi felelősök alapképzésükben már szereplő, vagy meglevő ismereteikre épülő kiegészítő képzések alapján alkalmasak lehetnek az alternatív módszerek használatára, elterjesztésére, éppúgy, mint a prevenció területén alkalmazható egyéb, az iskola egészét vagy csupán kisebb közösséget érintő más módszereknek, melyek az iskolai erőszak kezelésében már bizonyítottak: beszélgető körök,²³ Circle of Friends, Befriending.²⁴

Szirmai Erika

21 MSC, the Method of Shared Concern: Anatole Pikas svéd pszichológus által kifejlesztett módszer (Pikas, A. [2002] New Developments of the Shared Concern Method. *School Psychology International*, No. 3. pp. 307–326.).

22 A közösségi konferenciák és a resztoratív gyakorlat a szociális munkában és az igazságszolgáltatásban az alkalmazás kezdeti szakaszában mutatnak eredményeket (Herczog Mária [2008] A családi csoport konferencia. In: Mayer, J. & Sárk Z. [eds] [2008] i. m.).

23 Körbeszélgetés néven Perbálon a német Jenaplan átvételével már alkalmazott eljárás az iskolai biztonság megteremtésében, fenntartásában (OKM [NEFMI], Biztonságos iskoláért pályázat).

24 Smith, P. K. & Samara, M.: Evaluation of the DfES Anti-Bullying Pack. Research Brief. April 2003.

Tankötelezettségi kor utáni továbbtanulás gyermekvédelmi perspektívából

Kevés információval rendelkezünk arról, mi történik azokkal a fiatalokkal, akik kikerülnek a gyermekvédelmi gondoskodásból. Kortársaikkal összehasonlítva, igen ritkán tanulnak tovább a felsőoktatásban. A *Gyermekevédelmi gondoskodásban élő és onnan kikerülő fiatal felnőttek: Utak az oktatásba Európában* (Young People from a Public Care Background: Pathways to Education in Europe) című nemzetközi kutatás¹ célja az volt, hogy átfogó képet kapjunk arról, hogy az egyes országokban a gyermekvédelmi gondoskodási háttérrel rendelkező, jelenleg 19–21 éves fiatalokat mi segíti és mi gátolja a továbbtanulásban, a gondoskodási háttérrel milyen oktatási utak léteznek Európában. A kutatás Dániában, Magyarországon, Spanyolországban, Svédországban és az Egyesült Királyságban zajlott 2007–2010 között. A vizsgálat több szakaszból állt. Elsőként egy szakirodalmi áttekintésre és a publikált statisztikai adatok elemzésére került sor. Ezt követően interjúk készültek

1 A kutatás az Európai Unió 7. Kutatási keretprogram „Fiatalok és Társadalmi Kirekesztődés” témakör keretében valósult meg.

döntéshozókkal, ellátást nyújtókkal, valamint egy kérdőíves felmérés olyan 19–21 éves kor közötti fiatalok körében, akik életük során legalább 1 évet gyermekvédelmi gondoskodásban töltöttek és 16 éves korukban is a rendszerben voltak. A felmérés eredményei általános képet nyújtottak arra vonatkozóan, hogy hogyan alakult a fiatal felnőttek tankötelezettségi kor utáni iskolai karrierje. Ezen eredményekre építve minden országban 35 fiatallal és egy általuk megnevezett kulcsszeméllyel (aki tanulásra ösztönözte őket) készült interjú. Egy évvel később a kiválasztott fiatal felnőttekkel ismét interjú készült arra vonatkozóan, hogy mennyire sikerült megvalósítani elképzeléseiket, hogyan módosultak rövid távú terveik. Hazánkban a kutatásba bevont fiatal felnőttek utógondozói ellátásban részesültek és négy megye (Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat) területén éltek.²

Jelen tanulmány két fő témát érint. Elsőként kitekintő jelleggel számba vesszük a főbb hazai és nemzetközi kutatási eredményeket.³ Ezt követően a Yippee nemzetközi kutatás keretében készült interjúk alapján vizsgáljuk azokat a tényezőket, amelyek meghatározóak abból a szempontból, hogy a fiatal felnőttek megjelenjenek a felsőoktatásban.

A gyermekvédelmi rendszerben nevelkedettek oktatási részvételével kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatások főbb eredményei

A gyermekvédelmi rendszerben nevelkedettek társadalmi kirekesztettségére, gyermekkori hátrányaik leküzdésének sikertelenségére számos nemzetközi kutatás felhívja a figyelmet.

Svédországban nem sok figyelmet szentelnek a gyermekvédelmi gondozásban nevelkedett gyermekek és fiatalok oktatási eredményeire. A gyermekvédelmi rendszerben élő és onnan kikerült fiatalok számára a félbeszakított iskolák képezik a legnagyobb akadályt a munkaerő-piaci és általában a társadalmi integráció terén. Az iskola otthagynak sokszor annak a következménye, hogy a gyermekeket új otthonokba helyezik, a sorozatos iskolai váltások, új közösségbe való beilleszkedés megnehezíti a fiatalok helyzetét. Svédországban az is problémát jelent, hogy a bentlakásos intézményekben dolgozók a terápiás módszerek alkalmazását tartják a leginkább fontosnak, és az iskolai pályafutásra kisebb hangsúlyt helyeznek.⁴

Dániában csak néhány tanulmány született, amely az állami gondozott gyermekekre és azok iskolai tapasztalataira, valamint a tankötelezettségi kor utáni életutak alakulására fókuszált. A kutatások eredményei azt mutatják, hogy az állami gondozásban lévő, vagy az állami gondozotti háttérrel rendelkező fiatalok az élet több területén is hátrányt szenvednek, és nagyobb valószínűséggel vannak nehézségeik a tanulásban iskolai pályafutásuk alatt, mint családban élő társaiknak.⁵ Az oktatási intézmények szakmai koncepció-

2 Jelen tanulmány nem foglalkozik az egyes országok gyermekvédelmi és oktatási rendszerének bemutatásával, ezzel kapcsolatos információk a *kutatás hivatalos honlapjáról letölthető* nemzeti és összesített tanulmányokban olvashatók.

3 A gyermekvédelmi rendszerben élő és onnan kikerült fiatalok helyzetével kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatásokról átfogó képet ad Rác Andrea (2009a) *Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények* – Gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerő-piaci részvételének és jövőképeinek vizsgálata. (PhD disszertáció, ELTE Társadalomtudományi Kar.)

4 Höjer, Johansson & Hill (2008) State of the Art Consolidated Literature Review. In: Claire Cameron & Sonia Jackson (eds) *The Educational Pathways of Young People from a Public Care Background in Five EU countries*. Manuscript. (YIPPEE kutatócsoport munkanyaga.); ill. Rác Andrea (2009b) *Gyermekvédelemből a felsőoktatásba – a felsőoktatási részvételt befolyásoló endogén és exogén tényezők*. *Kapocs*, No. 4. pp. 34–43.

5 Bryderup, M Inge & Trental, Q Marlene (2011) Chapter 2: Denmark. In: Claire Cameron & Sonia Jackson (eds) *Young people from a public care background: pathways to further and higher education in fi-*

ciói szerint az iskolát olyan fejlődési szintérnek tekinthetjük, ahol a gyermekek képessé válhatnak arra, hogy leküzdjék traumatikus gyermekkori élményeiket. Jellemző, hogy a dán bentlakásos intézmények belső iskolával rendelkeznek, ahol a tanárok nem kifejezetten az iskolai, hanem elsősorban a szociális kompetenciákat igyekeznek fejleszteni, ezekből az iskolákból azonban nehezen megy a hagyományos iskolákba történő integráció.⁶

Az *Egyesült Királyságban* is nagyon alacsony a felsőfokú végzettséget szerző gondozottak aránya, a hazai becslésekkel összhangban, arányuk 3–5 százalékra tehető. A tapasztalatok szerint a felsőfokú végzettséget szerzők körében jóval kevesebb volt a gondozási-hely váltások száma és volt olyan gondozó, aki motiválta, segítette a fiatalokat a tanulásban, valamint a vérszerinti szülők is jelen voltak a fiatalok életében.⁷ Egy korábbi 2003-as felmérés adatai szerint a gondozásban felnőtt gyermekeknek tízszer akkora esélyük van az iskolából való kihullásra, mint a családban nevelkedő társaiknak.⁸ A gyermekvédelmi gondoskodásban élők véleménye szerint az állam által nyújtott gondoskodás kevésbé tekinthető *szülőinek*. Egy 250 fős interjú vizsgálat (2008) tanúsága szerint a gondozottak tapasztalatai messze esnek az állam törekvéseitől. Az intézményekben nevelkedő fiatalok leginkább arra vágyanak, hogy valaki szeresse őket, a nevelőszülőknél élők pedig arra, hogy családtagnak érezhessék magukat. Akik érezték a személyes támogatást, 67%-ban 16 éves koruk után is folytatták tanulmányaikat.⁹ A gyermekvédelmi rendszer hatásai azonban nem egyértelműek: azok, akik serdülőkorban kerülnek a rendszerbe, ugyanúgy rosszabb kimenetekkel rendelkeznek az oktatás terén, mint azok, akiket fiatalabb korukban helyeztek gondoskodás alá. Jackson véleménye szerint a rossz iskolai teljesítmények szorosan összefüggenek a rendszer működésével, azzal, hogy bizonytalanok az elhelyezések a többszöri gondozási-hely váltásoknak köszönhetően, és a gondozók elvárásai is alacsonyak, általában elhanyagolják a tanulás, továbbtanulás kérdését. Ugyanakkor az iskola gyermekvédelmi kérdésekre adott válasza sem kielégítő.¹⁰ Mike Stein elmélete szerint a gyermekvédelmi rendszert elhagyó fiatalok három típusba sorolhatók. Az első típusba azok tartoznak, akik le tudják küzdeni hátrányaikat és *sikeresek* az életben. Többnyire közép- vagy felsőfokú végzettségűek, jó szociális készségekkel rendelkeznek. Életükre a stabilitás és a folytonosság jellemző, sikeresen alkalmazkodnak az önálló élet kihívásaihoz, kiterjedt kapcsolatokkal rendelkeznek. A második csoportba az ún. *túlélők* tartoznak, akik életét leginkább a bizonytalanság jellemzi, az instabilitás a gondozás ideje alatt, a kilépéskor és később is meghatározó személyes történetükben. Korán kilépnek a gyermekvédelmi rendszerből, többnyire képesítés nélkül. Sokuk a hajléktalanságot is megtapasztalja. Magas körükben a munkanélküliség, illetve a dolgozók körében a rosszul fizetett munka vagy az alkalmi jellegű munkavégzés. A harmadik az ún. *áldozatok* csoportja, akik életére rányomta a bélyegét a családtól való elszakítottság érzése, jellemző rájuk, hogy mindenkivel szemben bizalmatlanok. Többségük a gondozás ideje alatt többször vándorolt a rendszerben, korán el is hagyták azt. Sodrónak

ve European countries – final report of the YIPPEE project. Institute of Education, University of London, UK, pp. 20–33.; ill. Bryderup, Inge M. (2008) Literature Review – Denmark, Danish School of Education, University of Aarhus, Denmark. Manuscript. (YIPPEE kutatócsoport munkaanyaga.)

6 Rácz Andrea (2009b) i. m.

7 Jackson, Sonia (2007) Care leavers, exclusion and access to higher education. In: Dominic Abrams, Julie Christian & David Gordon (eds) *Multidisciplinary Handbook of Social Exclusion Research*. Chichester UK.

8 Höjer, Johansson and Hill (2008) i. m.

9 Idézi: Höjer, Johansson & Hill (2008) i. m. p. 41.

10 Jackson, Sonia (2007) i. m.

az életben, előfordulnak a hajléktalan ellátásban, sokuk bűncselekmény áldozatává vagy elkövetőjévé válik, prostitúcióra kényszerül, devianciákkal küzd.¹¹

Spanyolországban is kevés adat és kutatási eredmény áll rendelkezésre a gyermekvédelemben élők oktatási karrierjével kapcsolatban. Az elmúlt években a spanyol gyermekvédelmi rendszerben a gondozásban lévő gyermekek számának növekedése volt tapasztalható. A hivatalos statisztikák szerint¹² 2006-ban kb. 37 ezer gyermek volt törvényes felügyelet alatt, 48 százalékos intézményes ellátásban részesült, 52 százalékos pedig nevelőszülői gondozásban. A nevelőszülői ellátásban élők 85%-a vérszerinti rokon által gondozott. Az intézményes ellátásban felülreprezentáltak a külföldi gyermekek, jellemzően idősebb, 12 éves fiúk.¹³ Del Valle et al. a gyermekvédelmi rendszerből kilépett spanyol fiatalokat vizsgálva úgy találta, hogy 9,4 százalékosuk állt valamilyen kábítószer-függőség alatt, 7,8 százalékosuk volt alkalmi droghasználó. Közel 10 százalékosuk tanúsított törvénytörő magatartást. A gondozásból kikerülteket öt típusba sorolták a társadalmi integráció szempontjából. Az első típusba azok kerültek, akik súlyos devianciákkal küzdenek, mint bűnözés, droghasználat, prostitúció (*marginalizáltak csoportja*). A második típusban is jelen vannak ugyan a devianciák, de jellemzőbb a jóléti ellátásokon való függőség (*jóléti ellátásokat befogadók*). Valamint különbséget tettek közepes, megfelelő és kiváló mértékű változásra képesek csoportjaiba tartozók között. A *közepes változásra képesek* nem függenek teljes mértékben a jóléti ellátásoktól, de nem képesek a teljesen önálló életre. A *megfelelő mértékű változásra képesek* típusába azok tartoznak, akik képesek az anyagi függetlenségre, de kisebb problémák esetén (például egészségügyi vagy családi kapcsolatok terén) még előfordul, hogy segítségre szorúlnak. A *kiváló változásra képesek* teljes függetlenséget vívnak ki maguknak, stabilitás jellemzi életüket a munkában és a lakhatásban, általában életük összes területén.¹⁴

A gyermekvédelmi rendszerben élők, illetve onnan kikerültek iskolai pályafutásával, önálló életre való felkészülésével kapcsolatban kevés kutatás készült *Magyarországon* és a rendelkezésre álló statisztikai adatok köre is szűkös. Már az 1980-as években készült TBZ kutatások is felhívták a figyelmet arra, hogy az állami gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi beilleszkedése, életben való boldogulása jóval nehezebb és körülményesebb, mint más csoportoké.¹⁵ Novák Mária (1991) kutatásában azt találta, hogy a volt állami gondozottak átlagosan nyolc alkalommal váltottak gondozási-helyet, ami alacsony iskolai végzettségükkel is összefügg, hiszen minden alkalommal új iskolába kerültek, új tanárral, gyermekközösséggel kellett magukat elismertetni. Az iskolai végzettségüknek megfelelően alakult a későbbiekben foglalkoztatásuk is, többségük fizikai munkás, alkalmi munkás, de sokuk munkanélküli volt.¹⁶ A 2006-os gyermekvédelmi statisztikai adatok szerint a gyermekvédelmi szakellátás rendszerében 21216 gyermek és fiatal felnőtt

11 Stein, Mike (2005) *Resilience and Young People Leaving Care*. York, Joseph Rowntree Foundation.; ill. Rácz Andrea (2009a) i. m.

12 *Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad*.

13 Casas, Montserrat & Malo (2011) Chapter 5: Spain (Catalonia). In: Claire Cameron & Sonia Jackson (eds) i. m. pp. 60–77.

14 Idézi: Casas & Montserrat Boada (2009) Young People from a Public Care Background: Establishing a Baseline of Attainment and Progression beyond Compulsory Schooling in Five EU Countries. Research Institute on Quality of Life, University of Girona, Spain. pp. 47–48.

15 Rácz Andrea (2009a) i. m.

16 Novák Mária (1991) A volt állami gondozottak életútjának szociológiai meghatározói az életmód tükrében. In: Kolozsi Béla & Münnich Iván (eds) *A Társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása*. Tájékoztató bulletin, 22. Budapest, A társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása Programtanácsa.

élt. Jelentős különbség figyelhető meg a gyermekotthonban és a nevelőszülőknél nevelkedő gyermekek továbbtanulása terén. A gyermekotthonokban élők alacsonyabban iskolázottak, mint a nevelőszülőknél lakók.¹⁷ Az adatok szerint a nevelőszülőknél nevelkedők a továbbtanulás szempontjából sokkal ígéretesebbnek bizonyulnak a gyermekotthonban nevelkedőkhöz képest, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a gyermekek mentális képességei nagy valószínűséggel meghatározzák, hogy milyen gondozási-helyre kerülnek. Akiknek mentális fejlődése megfelelő, alacsony életkorúak és problémamentesek, nagyobb eséllyel kerülnek nevelőszülőkhöz.¹⁸ Az országos kompetenciamérés 2002 óta évente méri fel három évfolyam tanulóinak (6., 8., 10. évfolyam) szövegértési képességeit és matematikai eszköztudását. A 2008-as évi országos kompetenciamérésben 3058 intézmény közel 330 ezer tanulója vett részt. A felmérés lehetőséget ad arra, hogy a gyermekotthonban élő 8. és 10. évfolyamos tanulók jellemzőit, iskolai eredményeit összehasonlítsuk a nevelőszülőknél élő, illetve a családban élő ugyanilyen évfolyamos tanulók jellemzőivel. A matematika és a szövegértés terén elért pontszámok eltérései erőteljesen függnak a nevelkedési helytől. A családban élők az országra jellemző átlagos 500 pont körül teljesítettek, míg a gyermekotthonban élők 70–80 ponttal kevesebbet értek el. Minden évfolyamon többen ismételnék évet a gyermekotthonban élők. Alsó tagozatban (1–4 osztály) a családban élők 4%-a, a nevelőszülőknél élők 17%-a, a gyermekotthonban élők 27%-a ismételt osztályt. Felső tagozatban (5–8 osztály) a családban élők 4%-a, a nevelőszülőknél élők 10%-a, a gyermekotthonban élők 27%-a. Az előző évi tanulmányi átlageredményeket vizsgálva elmondható, hogy a gyermekvédelemben nevelkedettek rosszabbul teljesítenek: a saját családdal élők átlaga 3,96, míg a nevelőszülőkkal élőkénél 3,47, a gyermekotthonban élőkénél pedig már csak 3,15-ös előző tanév végi átlagot találunk. A jövőre vonatkozó tanulmányi tervek tekintetében is jelentősek az eltérések. A gyermekotthonban élők 41%-a preferálja a szakmunkás végzettséget, a saját családdal élők esetén ezt csak a gyermekek 11,3%-a jelezte meg. A saját családdal élők 55%-a szeretne felsőfokú végzettséget elérni, míg a nevelőszülőknél élők körében csak 26%, a gyermekotthonokban élőkénél pedig 15%.¹⁹

A kutatási eredmények alapján látható, hogy a rendszer diszfunkciói – sorozatos gondozási-hely váltások, ezzel együtt iskola és kortárs csoport váltások, a tanulás, megfelelő szakmaszerzés fontosságának sokadrangúsága, a személyes törődés és a gyermek motiválásának hiánya, vérszerinti családtagok gondozási folyamatból, iskolai életből való kizárása – olyan kimenetekhez vezetnek, ahol a fiatal felnőttek nem képesek megküzdeni sem kisebb, sem pedig életük jelentősebb problémáival. A tanulás terén való motiválás a foglalkoztatási esélyek növelése, valamint a munkanélküliség, a rossz minőségű és alulfinanszírozott munkákban való megjelenésük elkerülése érdekében elengedhetetlen.

Továbbtanulást és felsőoktatási részvételt segítő és gátló tényezők

A tankötelezettségi kor utáni tanulmányok folytatását számos tényező befolyásolhatja. Cieslik alapvetően három csoportba rendezi azokat a tényezőket, amelyek a nagykörűv

17 Gyermekvédelmi statisztikai Tájékoztató 2006. (SZMM-SZMI közös kiadvány, 2009.)

18 Neményi Mária & Messing Vera (2007) Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs*, No. 1. pp. 2–19.

19 Gyarmati Andrea, Csák Róbert & Rácz Andrea (2009) Gyermekvédelmi gondoskodásban élők továbbtanulásának, felsőoktatási részvételének vizsgálata az országos statisztikai adatok tükrében, valamint a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatok gyermekvédelmi gondoskodásban élők oktatási részvételének, továbbtanulásának elősegítésével és feladataival kapcsolatos kérdőíves felmérés eredményeinek bemutatása. (YIPPEE kutatócsoport munkaanyaga, kézirat, 2009, SZMI.)

váltak tanulói énképére, tanulói identitására hatással vannak. Elsőként az ún. *strukturális tényezőket* említi, mint a munkaerőpiacon megjelenő bizonytalansági tényezők, melyek az egyéneket arra ösztönzik, hogy új lehetőségeket keressenek annak érdekében, hogy olyan tudást szerezzenek, amelyekkel a munkaerőpiacon el tudnak helyezkedni. Kiemeli az ún. *szociális tényezőket*, melyek az interperszonális, családi kapcsolatokat jelentik, azt, hogy milyen támogató közeg veszi körül az egyént. A harmadik csoportba az ún. *individuális tényezőket* sorolja, mint például érdeklődés új témák iránt, személyes motiváció, aspiráció, napi rutinok kialakítása iránti vágy (iskola mint a hétköznapiakat időben strukturáló színtér).²⁰ A továbbtanulást, felsőoktatási részvételt segítő tényezőket két csoportba lehet sorolni.²¹ A segítő tényezők első csoportját az ún. *endogén tényezők* alkotják, úgy mint a kitartás, akaraterő, a kitörési vágy, a biztos jövő iránti elköteleződés. (Az endogén tényezők lefedik Cieslik-i értelemben az individuális tényezők körét.) A tankötelezettségi kor utáni tanulmányok folytatását, felsőoktatási részvételt befolyásoló tényezők másik csoportjába az ún. *exogén tényezőket* sorolhatjuk. Fontos szerep jut a stabil gondozási-helynek, azaz, hogy a fiatalok nem vándorolnak a rendszerben. Az elhelyezési stabilitás azt is jelenti, hogy a gyermekvédelmi szakemberek érzelmi biztonságot tudtak nyújtani, motiválják a fiatalokat. Az exogén tényezők köré sorolhatjuk azt is, hogy az iskolában jó hangulat uralkodik, a fiatalok jó kapcsolatban vannak tanáraikkal, diáktársaikkal, részt vesznek tehetséggondozó programokban, mentor segíti iskolai előmenetelüket. Az iskolai karrier nyomon követésére, illetve a pályaválasztásban való segítségnyújtásra a szakemberek hangsúlyt helyeznek és biztosítják a felsőfokú tanulmányok megkezdéséhez, illetve folytatásához a szükséges anyagi hátteret.

A Yippee nemzetközi kutatás eredményei alapján a segítő és gátló tényezők identifikálásának 5 színterét különíthetjük el, mint: 1) individuális szint, 2) családi kapcsolatok szintje, 3) iskola szintje, 4) gyermekvédelmi/jóléti rendszer szintje, 5) közpolitika (döntéshozatal) szintje.²² Az egyes szinteken értelmezhető segítő és gátló tényezőket néhány interjúrészlet illusztrálja.

Egyéni szinten segítő tényező, ha a fiatal motivált a tanulmányok folytatásában, pozitív énképpel rendelkezik, bízik a sikerben és hosszú távon is képes gondolkodni. „És a biztos jövő azért is fontos, mert szerintem az nyilvánvalóan jellemez egy embert, hogy egyik napról a másik napra él, vagy pedig tudja, hogy mit fog mondjuk 2 év múlva is csinálni – körülbelül tudja.” (*Nemzetvédelmi Egyetemen tanuló magyar férfi.*) A tanulmányi előmenetel szempontjából gátló tényező az alacsony intellektuson, a kortársakhoz képest jelentős lexikális lemaradáson, hiányos alapkompenciákon túl az önbizalom és a motiváció hiánya. A *család szintjén* elmondható, hogy a gondozási idő alatt a vérszerinti család érdeklődő hozzáállása, érzelmi támogatása nagyon sokat jelent, mint ahogyan a nevelőszülőknél élőknel a személyes példamutatás, az együtt nevelkedő testvérek pozitív iskolai teljesítménye is jó hatással lehet a tanulmányok folytatására. „Meg a céljaim elérésében (nevelő)anyukám nagyon sokat segít. Nem pont anyagi támogatással, hanem biztatással is például.” (*Jogi Egyetemen tanuló magyar férfi.*) Egy másik fiatal erről így nyilatkozott: „A család, ahol felnőttem, mindenképpen. Majdnem minden ezen múlik. Nagyon szeren-

20 Cieslik, Mark (2006) Reflexivity, learning identities and adult basic skills in the United Kingdom. *British Journal Sociology of Education*, No. 2.

21 Rácz Andrea (2009b) i. m.

22 Casas, Montserrat & Malo (2011) i. m.

csés voltam a családdal, ahol elhelyeztek. Nem túl sokan szerencsések. [...] A másik... úgy gondolom, hogy az iskolától kapott segítség, ahová jártam... nem csak annyi volt, hogy segítettek az aktuális tananyag elsajátításában, ez több volt mint segítség és szimpla támogatás”. (*Egyetemi szinten számítógépes játéktervezőnek tanuló svéd férfi.*)

Az *oktatási rendszer szintjén* a tanárok gyermekvédelemben élőkhez való pozitív hozzáállását emelhetjük ki, valamint a speciális felzárkóztató programok fontosságát, ezek hiánya gátja a jó iskolai teljesítménynek, a tankötelezettségi kor utáni továbbtanulásnak. Az iskolai támogató közeg fontosságát mutatja egy fiatal angol lány példája: Vészerinti szülei szexuálisan bántalmazták, ezért csecsemőkorában gondozásba került. Először nevelőszülőkhöz, majd 14 éves korában újra intézménybe került. Összesen 15 nevelkedési helyen élt, sok esetben iskolákat kellett váltania. Elmondása szerint minden iskolaváltáskor nagyon mérges volt, de 15 éves korában (11. osztályban) megváltozott az élete. Nagyon jó támogatást kapott az iskolából, ahova került, volt egy mentora, és egy zene- és drámatanára, aki segítette őt. Úgy érezte, bízna benne és felismerték a tehetségét és a benne rejlő potenciált.²³ Az iskola a külső baráti kapcsolatok szempontjából is fontos színtér, főleg az intézményes ellátásban élőkénél. A családban élő társak teljesítménye, motivációja, jövőbeli tervei továbbtanulásra ösztönözhetnek.

A *gyermekvédelmi rendszer szintjén* problémát jelent, hogy az iskolák nincsenek felkészülve a gyermekvédelemben nevelkedőkkel való foglalkozásra. A nevelőszülői ellátásban nevelkedettek motiváltabbak, hiszen ott jobban érvényesül a személyre szabott nevelés, odafigyelés, a nevelőszülő inspiráló közeget biztosít, valamint erőteljesebb a személyes példamutatás is. Az intézményes ellátásban élők esetében az anyagi támogatásnak van nagyobb jelentősége: „Most, ahova járok, az is fizetős iskola. Tandíjas, egy évre 350 ezer forint, és mégis fizetik. Tehát, hogy így teljes mértékig megkaptam azt a támogatást mindig. [...] Tehát, hogyha sportolni akartam, akkor kifizették. Csak tényleg, azt akarták látni, hogy igen, akkor azt csináljam, és ne hagyjam abba”. (*Iparművészeti Egyetemen tanuló magyar nő.*) A gyermekek iskolán belüli és gyermekvédelemben történő pszichoszociális támogatása nélkülözhetetlen, a gyermekvédelmi intézményekben fontos lenne, hogy egy szakemberre kevesebb gyermek jusson a személyes törődés biztosítása érdekében, valamint több, speciális tudással rendelkező szakemberre lenne szükség (pl. fejlesztőpedagógus, pszichológus). A tankötelezettségi kor utáni tanulmányok támogatásához szükség van arra, hogy a gyermekvédelem szereplői a gondozottakat egyéni motivációikban, döntéseikben támogassák, reális célokat tűzzenek ki eléjük, melyek az adott gyermek, fiatal képességeihez, érdeklődéséhez igazodnak. „Vannak távlati célok, amiket kitűzünk egy-egy gyerek elé, és az ő lehetőségein és képességein belül olyanokat, amiket ő elérhet. Mert hát nyilvánvaló: egy gyenge képességű gyereket nem fogunk üldözni, hogy főiskolás legyen. Annak keresünk egy jó szakmát.” (*Magyar gyermekvédelmi szakember.*)

A *közpolitika szintjén* kiemelhetjük, hogy a gyermekvédelem látókörébe kerülő családok gyermekeinek jobb iskolai teljesítménye érdekében korai intervenciós és prevenciós programokra van szükség a családok helyzetének javítása érdekében, ez egyfajta holisztikus szemléletet is jelent a gyermek és bajba jutott családja helyzetének együttes rendezésére, mely interszektoralis együttműködésre épül. A családból kiemelt gyermekek esetében hosszú

23 Korintus, Rácz & Csák (2009) Do we have any success stories to tell? Presentation at the Working seminar: From Youth Unemployment to Social Inclusion: The Case of Education, 25 November 2009, Auditorium, Madou Tower, Brussels.

távú tervezésre van szükség a gyermek sorsát illetően, amelyben kiemelt szerep jut az oktatásnak, továbbtanulásnak. A nagykorúvá válást követően is kiterjedt támogatási rendszer biztosítására van szükség, hogy a fiatal felnőttek esélyt kapjanak a felsőfokú tanulmányok folytatására is és az oktatási rendszerben való bent tartás ne csak a nagykorúvá válást követően az egyes támogatások, ellátások igénybevételének kényszerű feltételei legyenek.²⁴

1. táblázat: Segítő és gátló tényezők a továbbtanulás, felsőoktatási részvétel elősegítése terén

Továbbtanulást és a felsőoktatási részvételt segítő tényezők hazánkban és a partnerországokban	Továbbtanulást és a felsőoktatási részvételt gátló tényezők hazánkban és a partnerországokban
Individuális szint	
<ul style="list-style-type: none"> -Egyéni motiváció, önbizalom, önértékelés, magas elvárások (DK, UK, HU) -Hosszú távon való gondolkodás, reális jövőbeli elképzelések, saját élet alakításába vetett bizalom (ES, HU, DK) -Egyéni képességek, tudás (SWE) 	<ul style="list-style-type: none"> -Individuális szint Motiváció, önbizalom hiánya (DK, SWE, HU) -Mentális, pszichés problémák (SWE, HU) -Alapkompetenciák hiánya (UK, ESP) -Iskolatársakhoz képest jelentős lemaradás, alacsonyabb intellektus (DK)
Családi kapcsolatok szintje	
<ul style="list-style-type: none"> -Család támogató ereje - nevelőszülő képzettsége, családi minták, testvérek, együtt nevelkedők -Pozitív példák bemutatása (HU) -Tanulás mint érték megjelenítése (UK) 	<ul style="list-style-type: none"> - Rossz szociális környezet -Magára maradt családok, szűkös network (DK) -Továbbtanulás, tanulás nem érték (ESP, HU, UK) -Bántalmazás, elhanyagolás a családban (SWE)
Iskola szintje	
<ul style="list-style-type: none"> -Iskolai stabilitás (UK, DK) -Alapkompetenciák fejlesztése, praktikus ismeretek nyújtása (HU) -Iskolai karrier támogatása, nyomon követése -Iskolai lemorzsolódás megelőzése, mentorálás (DK, SWE, UK) -Pozitív diszkrimináció, pszichoszociális támogatás nyújtása 	<ul style="list-style-type: none"> -Nagyméretű iskolai osztályok, személyes törődés hiánya (DK) -Külső baráti kapcsolatok hiánya -Pedagógusok felkészületlensége a gyermekek nevelésére, helyzetük kezelésére - rigiditás (ESP, HU) -Speciális felzárkóztató programok, intenzív támogatás hiánya (UK, HU)
Gyermekevédelmi/jóléti rendszer szintje	
<ul style="list-style-type: none"> -Folyamatos segítő kapcsolat biztosítása, referenciaszemélyek (DK, HU, ESP) -Anyagi támogatás, társadalmi integráció feltételeinek elősegítése (HU, ESP, SWE) -Továbbtanulás fontosságának hangsúlyozása (ESP, SWE) -Interszektorális együttműködés, egyértelmű szakmai protokollok (UK) -Stabil gondozási hely biztosítása (UK) 	<ul style="list-style-type: none"> -Személyes törődés hiánya, iskola fontossága nem elég hangsúlyos -Késői életkorban való rendszerbe kerülés - 12 év felett (HU) -Gondozási hely, gondozó személyének gyakori váltása (ESP, UK) -Iskolával való problematikus kapcsolat (SWE)
Közpolitika szintje	
<ul style="list-style-type: none"> -Nagykorúvá válást követően is kiterjedt támogatási rendszer biztosítása -Hátrányos helyzetű gyermekekre való fokozott odafigyelés (ESP) -Minőségi támogatás nyújtása (UK) -Nagyobb hangsúly az oktatásra, továbbtanulásra (DK) -Szakmai protokollok kialakítása, hosszú távú tervezés a gyermek sorsát illetően (UK, HU) 	<ul style="list-style-type: none"> -Holisztikus szemlélet hiánya a gyermekek helyzetének rendezésére - interszektorális együttműködések korlátozottsága -Egységes gyermek- és ifjúságpolitikai koncepció hiánya (HU, ESP) -Anyagi támogatás hiánya (UK) -Korai intervenciók, prevenciók programok hiánya a családok helyzetének javítására (ESP, UK, HU)

²⁴ Casas & Montserrat Boada (2009) i. m. pp. 80–90.; ill. Rác Andrea (2009b) i. m.

A fenti táblázatban a Yippee nemzetközi kutatásban készült interjúk elemzése alapján összesítve mutatjuk be a segítő és gátló tényezőket az egyes szinterek mentén hazánkban és a partnerországokban.

Összegzés

Azok a gyermekvédelmi háttérrel rendelkező gyermekek és fiatalok, akik diszfunkcionális családokból származnak, ahol a lelki betegségek, az alkohol- és kábítószerfüggés, az erőforrások hiánya és a szegénység megakadályozta őket, hogy a tanulmányaikra koncentrálnak, halmozottan hátrányos helyzetben vannak a családban felnövő társaikhoz képest. Éppen ezért módot kell találni az ilyen gyermekek és fiatalok oktatásának támogatására, hogy kompenzálni lehessen a család felől jövő támogatások hiányát. Amikor ezeknek a gyermekeknek és fiataloknak a gondozásba vételéről döntenek a szakemberek – mivel a szülők nem képesek megfelelő gondozást biztosítani –, az állami gyermekvédelem nagy felelősséget vállal magára. Mint ahogy a korábban bemutatott hazai és nemzetközi kutatási eredmények és a Yippee kutatásban készült interjúk tapasztalatai is jelzik, az állam nem mindig jár sikerrel az *in loco parentis* (szülők helyett történő) vállalt feladatok ellátásában.²⁵ Kutatási eredményeink azt mutatják, hogy az állami gondozásban felnövő fiatalok közül a korábban feltételezetttnél többen motiváltak abban, hogy a tankötelezettségi kor után továbbtanuljanak, illetve részt vegyenek a felsőoktatásban. A problémát esetükben az okozza, hogy oktatási karrierjük egyenetlen, sokszor az egyetemig eljutottak között is sok olyan pályafutást találunk, amelyet számos megszakítás, kerülő és újrakezdés terhel. Ezek a fiatalok a családon belüli bántalmazás vagy mellőzöttség, valamint a hiányos iskolalátogatás és az otthoni támogatás hiánya okozta gyengébb iskolai teljesítmény miatt alacsony önértékeléssel, önbizalommal rendelkezhetnek. A gyermekvédelemben ezt a tendenciát tovább erősíti, hogy a szakembereknek is alacsonyak az elvárásaik a gondozottak oktatási karrierjével szemben, holott a szakemberek kulcsfontosságú szerepet játszhatnak a fiatalok támogatásában, annak érdekében, hogy folytassák tanulmányaikat a tankötelezettségi kor után is.²⁶

Rácz Andrea

25 Höjer, Johansson & Hill, (2011) Chapter 2: Denmark. In: Claire Cameron & Sonia Jackson (eds) i. m. pp. 78–89.

26 Jackson, Cameron, Hollingworth & Hauari (2011) Chapter 3: England. In: Claire Cameron & Sonia Jackson (eds) i. m. pp. 34–46.

Neveléstudományi területen tanulók teljesítményének longitudinális elemzése

Kutatásunk a TÁMOP 4.2.1/B-10/2-KONV-2010-0002 projekt keretében, a Pécsi Tudományegyetem Egységes Tanulmányi Rendszer (ETR) adatainak teljes körű felhasználásával készült. Tanulmányunkban kiemelten a neveléstudományi területen tanuló hallgatók tanulmányi eredményeire összpontosítunk.¹ Adatbányászati és statisztikai megkö-

¹ Az ETR adatbázisa a 2001 és 2012 között a PTE-re járó összes hallgató adatait tartalmazza. Ebben az időszakban a neveléstudományi területen tanuló hallgatók száma 7545, a teljes populáció 10,8%-a.